

Äratrükk ajakirjast „Eesti Keel“ nr. 1 ja 2, 1934.

33732

Haploloogilis-dissimilatoorsest sisekaost lmsm. keelis.

Üldtuntud ja küllalt selgitatud nähtus on osas läänemeresm. keelis (liivi, eesti, osalt edela-sm. murre, vepsa k.) teatavail tingimusil esinev sõnasiseste vokaalide kadu, nn sisekadu. Kõige tavalisemaks eelduseks sisekaole on (algelt) kolmesilbistes ja pikemais sõnades 1. silbi pikkus ja teise, rõhutu silbi lahtisus (näit. e. *andma* < *antama-*, *saanud* < *sättanut*, edela-sm. Rauma ümbruse murde *ritlevä ja tapleva* < *ritelevät... tappelevat*, veps. *kutsta* < **kutsudak* jne.), lisaks veel paiguti vähem-olulisi lisatingimusi (edela-soomes). Selle sisekao ligema seletuse aktsentueerimisest lähtudes on andnud A. Penttilä¹. Liivis ja lõuna-veps. murdes on sisekadu laiemaulatuse: liivis (kui välja arvata 2. silbi *a*, millel üldse nii lv. sise- kui ka lõppkaos on eriline asend) leiame seda ka 1. silbi lühikese olles ja isegi algkinnises järgsilbis, lõuna-vepsas aga veel järgneva *h* ees (*kodhe* < **kotihe*, *otethe* < **otēttihe*)

¹ Teoses „Suomen ja sen lähimpien sukukielten painutusoppia“, eriti lk. 61—63, 99—102.

eelneva silbi lühikesegi olles ja kaasrõhuliseski silbis. Selle üldsõnaliselt iseloomustatud, hästituntud sisekao nähtusil me seekord pikemalt ei peatu. Meid huvitab siinkohal see sporaadne sisekadu, mida leidub sisekaotuis lmsm. keelis (valdav osa soomest, karj.-aunuse, vadja k.), ja sisekaolistes lmsm. keelte erandtingimuslikud sisekaojuhud.

I.

Võtkem esmalt karj.-aunuse näiliselt juhuslikud sisekaonähtused, millede pilt on ilmekam, ühtlasem ja seetõttu võimaldab hõlpsamat seletuse leidmist. Karj.-aun. sisekao kohta kasutame H. Ojansuu², R. E. Nirvi³ ja Eino Leskinen⁴ publitseeritud materjale. Esitame neil autoreil leiduva ainekute kahes rühmas: 1) *i* kao juhtumid, mis võiksid seletuda selle hääliku vähese sonoorsusega, eriti helitute konsonantide naabruses, ja 2) mingi vokaali kao juhud puhkudel, kui see vokaal esineb kahes (või enamas) kõrvutises silbis.

1) Ebasonoorse *i* kadu: *nejdzed* (~ *nejdized*) 'neidot' Oj., *lutkan* (~ *lutikka*) Oj., *enzmäj*, *ezmäj* 'ensin' < *ensimäjn*, *ezmäjne* 'ensimmäinen' Oj., *roblu*, *-an* 'rovio' (~ *rovilo*) Oj., *advo* (~ *adivo*, *adivojs* 'vieraisa, sukulaisten luona') Oj., *advojh* 'sukulaisiin' Nr., *läkk advojh* 'lähde vieraisille, kylään' Lesk., *gorntšas* 'kammarissa' Oj., *lauťššä* ~ *lauťššu* < **lavitsa* Oj., *lauťššä* 'penkki' Nr., *lauťššU* id. Lesk., *palťššä* ~ *palťššu* ~ *poalťššu* = vn. *нолуца* Oj., *palťššU* 'hyilly' Lesk., *peälťšš* < *peälťšši* 'päällitse, ylitse' Oj., *lięstä-* < ? *lięvistä-* 'liestää, lievittää (lankaa, nuoraa)' Oj., *lięstüö* 'aueta kierteistä, punoksesta' Nr., *kaufťšše-* < *kavitse-* 'kaapia, ajaa (partaa)' Oj., *kudmo* < ? **kutimo*, *kutjimo* 'laiska, vetelys (ihminen, hevonen)' ~ *kudmu* Oj., *meh'läne* 'pelloilla ja mets. elävä

² Teoses „Karjala-aunuksen äännehistoria“, lk. 126—131, edaspidi lühendatud Oj.

³ Suistamon keskusmurteen vokalismi (Suomi V j. 13. osa), lk. 68—69, lühendatud Nr.

⁴ Tulemajärven murteen vokaismi (Suomi V j. 15. osa) lk. 94—95, lühendatud Lesk.

mehiläinen...’ Oj., *mehlän(e)* ’mehiläinen’ Nr., *kuhlas* ’kuhilas’ Oj. ja Nr., *kühlaz* < *kuhjas* Lesk., *palmut* (~ *palin*) ’soljen kieli’ Nr.

Tunduvalt rohkearvulisem on 2) rühm sisekaojuhte, milledele on omane kaduva vokaali korduvus naabersilpides: *pelvasš*, *pelvas*, *pelvahine* ’pellava’ Oj., *pelvas* ’pellava; niskajänne’ Nr., *pelväspiivo* ’kourallinen pellavia’ Lesk.; *huõndes*: *huõndeksel* ’aamulla’ < **huõmendes* või *huõmnes* < *huõmenes* Oj., *huõndes* ’aamu’ < **huõmendes* < **hõmentes* Nr., *huõndez* ’aamu’ Lesk.; aun. *pihlu* gen. *pihlan* ’pihlaja’, *pihlajine* ’pihlajainen’ Oj. (< **pihlja* < *pihlaja*); *äbreh* (~ *äbäreh*) ’sikiõ, kakara, lapsi’ Oj.; *važme* (~ *važame-*) nom. *važain* ’vasen’ Oj.; *harva* ’harava’ (~ aun. *harav[us]*), *harvoija* (~ *haravoija*) ’haravoida’ Oj.; *tervõ(že)h* ~ *terväh* ’nopeasti, pian’ (~ *teräväh*; sellest tuletis *tervüs* ’nopeus’) Oj., *terväh* ’nopeasti’ Nr., *terväh* id. < *teräväh* Lesk.; *veña* ’Venäjä’, *veñalajine* ’venäläinen’ Oj., *veñaks* ’venäjäksi’, *veñän tsirppi* ’venäjänsirppi’ Nr., *veña*, *veñalane* < ? *venäjä*, *venäjäläinen* Lesk. (Oj. *venkko* [- *venakko*] ei kuulu vist küll sisekao alla, vaid on konsonantse sufiksiitumise juhtumeid); *pidhuš* (~ *piduhuš*) ’pituus’ Oj., *pidvus* ’pituus’ (< **pituvus*) Nr.; *sügzü* (< *sügüzü* < *süküsü*) Oj.; *sühmine* (~ *sühümine* ’syyhelmä’) Oj.; *huõmneš* ’huõmenes, aamu’ Oj. (vrd. ülemaal); *kegleh* ’kekäle’ Oj. (? < *kekeleh*, Mg.); *madlembi* — komparatiiv sõnast *madala*, Oj.; *palvojitetah* < *palavojitetah* ’kuumennetaan’ Oj.; *varian* (~ *varajan*) ’pelkään’, *variojttšii* ’varovainen’ Oj.; *vaškirčča* ’vaskikäärme’ (~ *vaškiriftša* < **vaški-kiriftša* ’vaskikirjainen’) Oj.; *azemittši* ’asemesta, sijaan’ Oj. (vrd. tüve *azeme-*, Mg.); *kantes* (~ *kannates*) ’hapan kerma’ Oj.; *salmo* ’nurkka’ (~ *salbamo*) Nr., *šalmo* ’salvain, nurkka’ Oj. — viimane peab rahvaluulest leitud kujus *šalamo* 2. silbi *a-d* švaa-vokaaliks; *virmut* < *virim-* (~ *virimüt*) ’laite, joka pitää ansaa avoinna’ Nr.; *hürläne* ’vuokralainen’ Nr. (peetud sm. laenuks, < *hürü-*); *paimniz* ’paimenessa’ (vrd. singulari tüve *paimene-*, Mg.); *ahva* (~ *ahava*) ’ahava’ Nr. — Ojansuu peab siin 2. silbi *a-d* jällegi švaaks, kuid vist küll asjata, nagu Nirvi väidab; *sulhañi*, *sulhañe* (~ *šulahane*, *žulahane*) Oj. — viimane peab

siingi 2. silbi *a*-d švaaks, milles on põhjust kahelda⁵; *ele*-tuletuslikkude frekventatiivvervide *ma-*, *mä*-vormid⁶ nagu *hejttelmättä* 'lakkaamatta', *ñittelmäh* 'niittelemään', *varauttelmatta* 'pelkäämättä' jt., Nr. (<*-elemä*-, *-elema*-). Seega on esitatud mainitud kolmel autoril leiduv kogu karj.-aunuse sisekao-ainestik, paari kaheldavat juhtumit arvestamata (? *niärvä* < *niävera* 'näveri', *ñeižžikko* < *ñeiđižikko* Ojansuul). Esitusest on meelega välja jäetud ka ilmsed „kulunud“ kiirtempokujud nagu aun. *dongöi*, *iongoi*, *iöngöi* 'jo nyt' < *io nügöi* Oj., *đöngöi* ~ *đongoi* Lesk., aun. *neŋga* 'näin' < *näet muga* Oj., Nr., Lesk., aun. *neŋgojne* 'tällainen, sellainen' Oj., aun. *sannen*, *santah* < *sanonen*, *sanotah* Oj., *santäh* 'sanotaan' Lesk., karj. Tveri *h'änemmä* 'hänen oma, hänen', *miämmä* 'meidän oma' Oj. Viimased oma juhuslikkuse tõttu ei paku erilist huvi. Esimeses rühmas 1) vaadeldud *i*-kao juhtumid on niisamuti läbipaistvad ja üldiselt *i* ebasonoorsusega seletatud. Seevastu väärrib spetsiaalset tähelepanu 2. rühmas esinev sisekadu, mille seletamisel on arvamused lahku läinud.

Osa 2. rühmas esinevaid sisekaojuhtumeid seletab Ojansuu⁷ vepsast saadud laenudeks karj.-aunuses (tüüp *pe.ovaš*, *huõndes* — kus 1. silp on positsioonilt või vokaalaineselt pikk, teine lahtine), teise osa (nimelt nende juhtude, kus 1. silp on lühike, nagu *harva*, *terväh*) seletuseks püstitab ta häälikseaduse⁸: „Otaksuttavasti on alueittain vallinnut sellainen äännelaki, että lyhyet vokaalit ovat sanan toisesta tavusta kadonneet sellaisissa vähintään nelitavuisissa sanoissa (pääpainon lisäksi on ollut sivupaino), joiden ensimmäinen tavu on ollut lyhyt“. Vepsa laenude oletamine ei ärata usaldust, sest kõnealust sisekadu leidub ka Soome karj.-aun. murdeis, kuhu vepsa laenud vaevalt võiksid ulatuda. Olgu sisekaosõnadel 1. silp pikk või lühike, neile (meie

⁵ Vt. selle etümoloogia kohta M ä g i s t e' „oi-, ei-deminutiivid“, lk. 108—9.

⁶ Vrd. ka Tveri karj. *oste.õmah*, *kävel'emäh* (E. Leskinen, Karjalan kielen näytteitä I, lk. 100, 102). Sama juhtumi sisekadu on märgata veel näit. sm. Agricola keeles ja isegi eesti vanas kirjakeeles.

⁷ M. t., lk. 127.

⁸ Ibid., lk. 129.

2. rühmas) on kõigile ühine teatav silmatorkav joon — sisekaole alistuva vokaali korduv esinemine naabersilbiski. See ei ole saanud asja ligemal vaatlemisel jääda silma puutumata, ja seda ongi märganud Nirvi⁹: „Mainitud sisäheittoesimerkeissä on suuri osa sellaisia sanoja, joiden kahdessa painottomassa, perättäisessä tavussa alkuaan on ollut sama vokaali. Ehkä tämän saman vokaalin perättäisest lausumisen hankaluus on aiheuttanut jommasakummassa tavussa kadon (vrt. tähän tavuheittoa, esim. sanassa *roviq* > **rovivo* > *roivo*).“ Kuid juba aasta hiljem (a. 1933) Leskinen oma töös¹⁰ ei nimeta seda Nirvi oletust, nähtavasti sellega mitte ühinedes, vaid asub seisukohale: „Ojansuun mukaan nämä sisäheittoiset muodot ovat lainoja vepsästä, leviämistään päättäen. Koska kuitenkin Tulemajärven murteen, samoin kuin yleensä aunuksen, painottoman avoimen tavun vokaali on kestoltaan erittäin lyhyt (alilyhyt) ja koska juuri sellainen vokaali on heittynyt, voi pitää varmana, että ainakin ns. pikapuhemuotojen sisäheitto on Aunuksenkarjalan murteiden oma ilmiö.“

Ülemal 2. rühmas esitatud, kõnesolnud kolme karjala-aunust käsitleva autori ainestiku piirides tühjendavad (kokku 26 sisekaojuhtu) materjalid, mis juba peaksid lubama järeldusi teha karjala-aunuse sisekao kohta, kinnitavad Nirvi väidet. Sama vokaali korduvus kahes naabersilbis on ilmselt olnud tõukeks, et rõhutum neist on kadunud, ja see nähtus on ligidane dissimilatoorsele silbikaole, haploloogiale, kuigi kadunud on ainult kordussilbi vokaalne osa, konsonantosa püsima jäädes. Seejuures pole vokaali kao eeltingimuseks, et — nagu N. otsustab Suistamo vähese materjali põhjal — korduva vokaaliga silbid mõlemad peaksid olema rõhitud (nagu juhtudes *huõndes* < **huõmendes*, *pidhuš* ~ *pidvus* < *piduhu-*, *piduvu-*, *pelvas*, *pelvasš* < *pellavas* jne.), vaid üks neist võib ilmselt olla ka päärõhuline (vrd. juhtumeid *äbreh* < *äbäreh*, *sühmine* < *sühüminen*, *salmo*, *šalmo* < *salbamo*, *virnut* < *virim-* jt.). Kaduda on saanud loomulikult ainult rõhutu (2. või kaugema) silbi

⁹ M. t., lk. 68—9.

¹⁰ M. t., lk. 95.

vokaal, päärõhulise silbi korduvusvokaal on alati püsinud. Rõhutu järgsilbi korduvusvokaali kaoks on järgneva silbi kaasrõhul ilmsesti soodustav mõju, nagu üksikud püsi ja kao vaheldusjuhtumid tõestavad (*madala ~ madalambi* < *ma-dale:mbi*, *teräv[ü]*, *terävä ~ teräväh* < *te-rävä:h[än]*), kuid praeguse ainestiku põhjal seda rõhuolude mõju ligemalt jälgida pole võimalik. Nii siis Ojansuu viide kaasrõhule on omal kohal, kuigi paljalt rõhuoludega kõnealune sisekadu vist küll ei seletu, vaid siin on tegu haploloogiale lähedase kaotava dissimilatsiooni nähtusega, mida rõhuolud omalt poolt ainult on soodustanud. Nagu haploloogia- ja dissimilatsiooninähtused ikka, on käsiteldav sisekaotüüpki jäänud sporaadseks, pole omandanud häälikseadusliku järjekindluse ilmet.

Lõpuks tähendatagu, et mõningatel etümoloogilistel kaalutlustel ka 1. rühmas esitatud *i*-kao juhtumeist üksikud võiksid ehk siirduda 2. rühmas esinevate haploloogilis-dissimilatoorsete kaojuhtude liiki. Need võiksid olla: *kudmo* < ?**kutjumo* (vrd. sm. *kutju*, *kutjus* sõimusn. L ö n n r o t'il), *kuhlas ~ kühláz* < ?**kuhjalas*, *roblu* < ?**ropjol-* (vrd. sm. *rovio* + *la-*, *lo*-sufiks), aun. *roviolo* < *roviolo*, *mehlän(e)* < ?**mehjäläinen* (vrd. sm. *mehiäinen*), *peältš* < *-*litsik*. Põhimõtteliselt huvitavam, aga sisuliselt kahtlasem võimalus on, et siia kuuluksid ka veel järgmised *i*-kao juhtumid: *nejðzed* < < *nejtise-*, *enzmäi*, *ezmäi* < *e(n)simäin*, *advojh* < *ativoi-* (viimast sõna tarvitatakse tavaliselt pluuralis). Kas nimelt vahest ka diftongi järelkomponent *i* pole võinud naabersilbi *i* kadu põhjustada äsjanähtud dissimilatsioonipõhimõtteil? Kuna meil siin on tegu ebasonoorse *i* muidugi võimaliku kaoga, siis jääb see oletus kahtlustesse rippuma. Ent kui arvestame, et ka mõnel teisel korral on ilmne naabersilpides esineva vokaali ja samasuguse diftongikomponendi sõltuvus (vastupidise, diftongi järelkomponenti puutunud kao tulemuseks peaksin näit. juhtumeid sm. murd. *leviskä* < *leiviskä*, e. *manitse-* < *mainitse-*, aun. *aunus* > *anus* ja vepsL *lölü ~ löl* < *löülü*), siis kõnealune oletus ei tohiks olla täiesti alusetu. — Kui viimati käsiteldud küsimärgilised juhtumid võiksid ka kuuluda dissimilatoorse *i*-kao alla, siis oleks

karj.-aun. sisekaos haploloogilis-dissimilatoorsel kaol valdav enamus ja see kaoprintsiip oleks sääl ülekaalukalt domineeriv.

Viimaks koguni pole päris võimata, et karj.-aun. γ , δ -kaoline astmevaheldustüüp *vejn, rejn* (< *vejen, rejen* < ? **veden, *reyen*) murdeti võiks kuuluda kõnealuse sisekao alla. Kuid sellest erivõimalusest vahest teisal pikemalt.

II.

Soome murrete sporaadsest, edelasm-st (Rauma ümbruse murdeist) kaugemale ulatuvast sisekaost on läbilõike andnud M. Rapola¹¹. Valdav osa neist sm. sisekaojuhtumeist on tüüpilised kiirtempovormid või kõrgete vähesonoorsete vokaalide *i, u, ü* kadu, eriti helitute konsonantide (*s, h*) naabruses, kus *i, u, ü* > *I, U, Ü* reduktsioon on kergesti kujuteldav. Kuid selles kirjus ainestikus on ka juhtumeid, kus võib kõne alla tulla ka sama vokaali korduvusest tingitud või kaasa aidatud haploloogilis-dissimilatoorne sisekadu, nagu seda ülemal nägime karj.-aunusest.

Seda laadi kao alla¹² võiks kuuluda levinud *i* sisekadu läänesm. murrete konditsionaalis: *olisin* > *olsi(n)*, *tulisin* > *tulsi(n)*, *menisin* > *mensin*, *panisin* > *pañsi(n)*, *lūsin* < *lūlisin*, *ei tūlsi*, *niālsin* < *niālisin* jne. Et siin on osa olnud *i* korduvuse põhjustatud dissimilatsioonil, seda näikse kinnitavat ka asjaolu, et paiguti idasoomes sedasama tüüpi konditsionaalis on dissimileerunud kogu eelmine *i*-d sisaldav silp: *māsin* ~ *māsin* < *mānisin*, *osi(n)*, *osit* jne. < *olisin*, *pasin* < *panisin*, *tusin* < *tulisin* (Savitaipale, Hirvensalmi). Samasuguse silbikorduvusliku dissimilatsioonkao jäljed võiksid edasi peegelduda¹³ juhtumeis *oĩtis* > *oĩts*, *oĩĩstu* > *oēstu*, *kivisõja* >> *kiūsā*, ? *liēvistū* > *liēstū*, *liāstū*.

Huvitav on tähele panna, et Rapola esitatud¹⁴ „rõhutu silbi *u* ja *ü* kaojuhtumid *s*-i ees ja järel“ ühe ainsa erandiga (*nimitüsmiēs* > *nimismiēs*) kõik vastavad kõnealuse dissimilatsiooni eeldusile: *süküsü* > *süksü*, *püstüsen* > *püstse*, *ĩusula* > *ĩusla*, *erstupa* < **edustupa*, *hupskos* < *hupsu*,

¹¹ Kirjutises „Kappale suomen kielen vokaalien historiaa“, Vir. 1927, lk. 29—44. ¹² Vt. m. kirj., lk. 31. ¹³ Sääls., lk. 30—31. ¹⁴ Sääls., lk. 33.

noõsvtkko ~ *noõsvtkko* < *noõsuvtkko*(?). See ei võiks hoopis juhuslik olla.

Teatavate pronoomenite¹⁵ illatiivides on eriti laialt konstateeritud sisekadu, mis võiks seletuda nende vokaalikorduvusega: *mihkä* ~ *mihkäs* < *mihĩkã*, *ĩohka* < *ĩohohka*, kitsamalt *kuhkas* < *kuhuĩka*. Vrd. ka samade eeldustega juhtumeid *sih* ~ *sih^J*, *sũh^{Uk}* *kauroĩa*, *sih^{IP}* *pajkkãn*.

Üksikjuhtumeist, mille sisekadu kõnealuselt printsiipest võiks seletuda, mainitagu¹⁶: *ihminen* << *inhiminen*, (Laihia) *rehvã* < *rehevã*, *venhãlãĩ* < *venãhãlãĩnen* (Artjärvi, mingi taime nimi), *kũl^õvheĩnã* < *kũlvũ-* (Juva), *kũlvakka* (Artjärvi), *lãh^õmãĩnen* < *lãhimãĩnen*, *puolmaĩnen*, *almaĩnen*, *ũlmãĩnen*, *ensmãĩssã* (viimased viis näidet Vermlandist, neis võiks kõne alla tulla diftongi järelkomponendi dissimileeriv mõju eelneva silbi *i*-le), kohanimed *monãĩala* > *monãĩla* > *monãla*, *kalãĩala* > *kalãĩla*, ? *korkeĩala* > *korkẽĩla* > *korkẽla* (Tyrvãntõ, Hauho, Sããksmãki, Luopioinen), *ĩuovuksissa* (-*sa*) > *ĩuok^õsissa*, *ĩuãksissa*, *ĩuok^õsis* (lõunasoomes), *heĩttãnnã* > *heĩtnã* (Verml.), *laũlumĩes* > *laolmĩes* (Juva), *kouulumĩes* > *kouulumĩes* (Vermlanti), *etelãstã* > *etlãstã* (Verml.), *puolukoĩta* > *puolkoĩta* (Verml.), *viel^õhã* < *vielãhãn*, *ãĩnha* < *ãĩnahan* (Sakkula), *sukperã* < *sukuperã* (Juva, vrd. siiski sããlsamas ka *taskumatti* > *taskmatti*), *kũltos* < *kũlutos* (Orimattila jm., vrd. siiski ka murd. *taluttaa* > *talttaa*). Lõuna-Pohjanmaa ja Kemi sm. murdeis *h* ees esinev sisekadu (*tupha[n]*, *rukhit*, *sãnothan* jt., vt. Rapola, Vir. 1927, lk. 36 ja eriti Kettunen, Vir. 1928, lk. 115—128) on eelmiste juhtumitega kõigiti võrreldav ja võiks samuti kuuluda haploloogilise sisekao alla.

Võimalikult samuti seletuvaid sisekaonãiteid võiks lisaks küllalt põimida sm. murdeuurimustest. Võetagu ainult lisãnãiteid Ojansuult¹⁷: *Kahar* ~ *Kahril* (< *Kaharille*), *Sahrĩkosk* < *Saharin-*, *ei pũsnũ* < *pũsũnũt* (Eurajoki), lããnepoolse Uusimaa (kus muidu sisekadu ei tunta) *ensmãĩne*, *kãilo* < *kãĩnãlo*, *kãrtno* < *kãrtãno*, *annakka* ~ *alnakka* < *alma-*

¹⁵ Sããlsam., lk. 35.

¹⁶ Sããlsam., lk. 36, 38, 40, 41, 42, 43, 39.

¹⁷ Suomen lounaismurteiden äännehistoria, Vokaalioppi, lk. 121 ja 138

nakka. Lõuna-Pohjanmaalt Laurosela¹⁸ ainekus paeluvad tähelepanu: *m aijteli* < *ma aijtelin*, *ailehtä* < *ajalehtä* või *ajelehtä*, *vajilla*, *vajille(n)* (ka mujal soomes ja sm. kirjakeeles) < ? *vajalla*, *vajallen*, *ortan nü* < *o dotan nü*, *tirkka* (~ *trikka*). Täheldatagu ka *kärjät* < *käräjät*, *verjä* < *verjäjä* (kagu- ja edelahäme murd.¹⁹), sm. vana kirjajkl. *Kärjä*, part. *Kärjätä*²⁰. Nende ja varesitatute hulgas on näiteid (*etlästä*, *ailehtä*, *Kahril* jt.), mida ei saa seletada ei sisekaovokaali loomupärase vähesonoorsusega ega helitu naaberkonsonandi vokaalireduktseeriva mõjuga ei ka püsiva lauserõhutusega (resp. kõnetempo-oludega), vaid mille seletuseks abi pakub dissimilatsioonieelduste silmaspidamine. Ka niisugused üldsoomelise levinguga sisekaosõnad kui *ihminen*, *süksü*, ? *kansassa* >> *kanssa* (seda küll on katsutud seletada teisiti) ja ? *vaiilla*, *vaille*, mis kõik sisaldavad naabersilpse vokaali korduvust, näikse omalt poolt toetavat dissimilatsioonioletust. Rõhutatagu ainult, et muidugi mitte kõik ülemalesitatud sm. näited (eriti *i*, *u*, *ü* kao juhtumid) ei tarvitse olla kindlad dissimilatsioonijuhud — osa neist võib olla ka lihtsa vokaalireduktsiooni tulemuseks. Kuid käesoleva kirjutise aluseks võetud võrdlemisi piiratud materjali põhjal ei saa kindlaks teha (eriti *i*, *u*, *ü* kao puhul), kus on tegu lihtreduktsiooniga, kus dissimilatsiooniga.

Julgust äsjakäsiteldud sm. sisekaotüübi vaatlemiseks haploloogilis-dissimilatoorse nähtusena lisandab veel asjaolu, et sm. murdeis on üks teine, veelgi kindlam haploloogiline sisekaotüüp, nii et haploloogiline vokaali sisekadu kui niisugune meis põhimõtteliseltki võõrastust ei ärata. Selle alla kuuluvad need Rapola²¹ esitatud näited ühe ja sama konsonandi vahelise vokaali sisekaost: *minun* > *min*, *sinun* > *sin* (kaguhäme murd.), ? *vajnen* > *vain*, ? *muinen* > *muin*, *sununtaki* > *suntak(i)*, *suntaj* (ida- ja lõunasm.), *mānantaki* > *mānta(k)*, *māndak* (kagusm. ja mujal), *sillä kallella* >>

¹⁸ Äännehist. tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta II, lk. 42—3, 44.

¹⁹ Vt. Kettunen, Vir. 1933, lk. 354.

²⁰ Kollaniusel; vt. Rapola, Äännehist. tutkimus Abraham Kollaniuksen lainsuomennoksen kielestä, lk. 172.

²¹ Vir. 1927, lk. 37—8.

silka (> *silkā*), (*tolkalel* ~) *tolkal* (> *tolkā*), *puõlella* > *puõlla*, *puõla*, *puõlelta* > *puõlta*, *puõlelle(k)* > *puõlle*, *puõle*; NB eriti savo (ja paiguti muugi idasm.) sisekaoline essiivne partitsiip *sānunna* > *sānna*, *soõnna*, *suõna* jne., *antanunna* > *antanna*, *antana* jne., mis *mennä*-verbist esineb koguni Hämes (*mennä vuõnna* < *mennünnä*) ja ingeris (Eesti Ingeri *männä vuõna* < ? *männēnä*). Siia võiks arvata vahest isegi kaguhäme *nenlõp*ulised noomenid (*punaõjn* < *punaõinen*, *toõjn* < *toõinen*; vrd. ka vadja *open*, *keõten* jne.), mille puhul aga kerkib kõrvalprobleeme, millel peatumisest käesoleva kirjutise põgususes peame loobuma. Edasi võiksid siia kuuluda (kuigi võiksid ka lihtsa vokaalireduksiooniga seletuda) Rapola²² poolt esitatud kahe *s*-i vahelise *i* kao juhud: *ensisten* > *enste*, *suõsistu* > *suõstu*-, *tülsistü* > *tülstü*-, *ränsistü* > *ränstü*-, *nouõsismäki* > *nouõsmäki*, *küsissto* > *küsto*, *nouõsisten* > *nouõste(n)* (viimased kolm kohanimed). Vaadeldavad sisekajuhtumid vastavad nõudeile, mis on omased silbikaolise haploloogia (*olisin* > *osin*) kõrval esinevale teisele haploloogiatüübile²³: „Ein zweiter Fall der Haplogie ist... dadurch bedingt, dass die zweite Silbe geschlossen ist und denselben Konsonanten im An- wie Auslaut besitzt“ (vrd. lad. *venumdo* > *venundo* > *vendo*; meie näiteis on jälgi ka 3. silbi sisekaost, mis võivad seletuda analoogilisiks).

III.

Karj.-aunuses ja soomes jälgitav haploloogilis-dissimilaatorne sisekadu saab põhimõttelist kinnitust veel sellegagi, et samasugust sisekadu — tõsi küll, praegu kasutada olevate materjalide põhjal üpris vähesel määral — leidub mujalgi lmsm. keelis. Liivi keelest, kus järgsilpide sisevokaali häälikseaduslik kadu on kõige laiaulatuslikum, veel mingisugust sporaadset dissimilatsioonisisekadu jälgida tunnukse vähemalt praegu olevat võimata. Ka eestist pole sellise kao kohta andmeid silma puutunud. Tõenäone, et eestis, kus 1. silbi lühikese olles 2. silp tavaliselt on pool-

²² Säalsam., lk. 30.

²³ Vt. Joh. Melich, SUST LXVII, lk. 276—7, 283.

Kokkuvõtteks võime konstateerida, et oleme lei sporaadse, tõenäoselt vokaali korduvusest naabersilpides tingitud sisekao jälgi eriti karj.-aunuses ja soomes, vähemal määral ka vadjas ja vepsas. Oleme nimetanud seda haploloogilis-dissimilatoorseks sisekaoks. Sel on samad silbikorduvuse eeldused, mis haploloogial, kuid harilikust, kõige üldisemast haploloogiast (teisest haploloogiatüübist oli juttu ülemal lk. 10. vrd. *suqsistu-* > *suqstu-*, *mennünnä* > *mennä*) see erineb sellega, et kadunud pole mitte korduvusvokaali sisaldav kogu silp, kons. + vok. (nagu *olisin* > *osin* juht), vaid ainult selle korduv vokaalosa (tüüp *olisin* > *olsin*, *teräväh* > *terväh*). Ka selle tavalisima haploloogia, silbikao kohta on esitatud näiteid lmsm. keelist (vrd. ülemal, lk. 3 karj. *vaškirfšša* < *vaškir[fi]fšša*, vadj. *enneglā* < **enneneglān*³², aun. *hoavo* 'kott' < **hāvavo* < **hāvado* — need vastavad täpselt klassilisile haploloogia näiteile (nagu lad. *stipendium* > *stipendium*, *semimodius* > *semodius* jt.). Kuid seda puhast haploloogiat jälgima käesolevad read pole kutsutud. Nende ülesandeks on olnud seirata teatavaid ebatavalisi lmsm. sisekao juhtumeid, millist ülesannet nüüdismomendi võimaluste piirides on selle kirjutiega katsetud täita.

Julius Mägiste.

³² Kettunen, VKÄH², lk. 145